

Türkiye’de Hemşirelik Öğrencilerinin Klinik Uygulama Deneyimlerini Etkileyen Faktörler: Sistematik Derleme Aysel ÖZSABAN¹
 Aysun BAYRAM¹

Factors Affecting the Clinical Experience of Nursing Students in Turkey:
A Systematic Review

Özet

Amaç: Türkiye’de hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulama deneyimlerini etkileyen faktörleri belirlemektir. **Yöntem:** Bu çalışma sistematik derleme türündedir. Çalışma, Ulakbim Türk Tıp Veritabanı, Türk Medline, EBSCO Host ve Pubmed, veri tabanları taranarak yürütüldü. Tarama, Türkçe dilinde; “klinik deneyim”, “klinik uygulama”, “klinik eğitim”, “Öğrenciler, hemşirelik”, İngilizce dilinde; “clinical experience”, “clinical practice”, “clinical education”, “Students, Nursing”, “Turkey” anahtar kelimeleri ile, Ocak-Şubat 2020 tarihlerinde yapıldı. Tarama ve bulguların raporlandırılması PRISMA bildirim kontrol listesi rehber alınarak yürütüldü. **Bulgular:** Dahil edilme kriterlerini karşılayan 21 makale incelemeye dahil edildi. İnceleme sonucunda; öğrencilerin klinik uygulama deneyimlerini etkileyen faktörler dört başlıkta ele alındı. Bunlar; “öğrenciler ile ilişkili bireysel faktörler; cinsiyet, sınıf düzeyi, mesleki algı, duygular, baş etme stratejileri, bilgi düzeyi, akademik performans ve akran desteği”; “klinik eğitmen ile ilişkili faktörler; eğitmenin tutumları”; “klinik eğitimin planlaması ile ilişkili faktörler; eğitmenin sayısı, oryantasyon, eğitim ile uygulamanın örtüşmesi, eğitim yöntemi, öğrenme sürecinin yönetimi” ve “klinik uygulama çevresi ile ilişkili faktörler; fiziksel ortam, sorumluluk alanı dışında verilen görevler, malzeme ve ekipman desteği, diğer sağlık ekibi üyeleri, hasta ve yakınları, kliniğin çalışma sistemi idi. **Sonuç:** Öğrencilerin klinik uygulama deneyimlerini etkileyen faktörlerin tüm yönleri ile ele alınması, öğrenme süreçlerini destekleyici yaklaşımlar ve pozitif deneyimler için ulusal düzeyde stratejilerin geliştirilmesi önerilebilir. Klinik eğitim süreçlerinin planlanmasında öğrencilerin deneyimlerini etkileyebilecek durumlar tüm boyutları ile ele alınmalıdır. Öğrenci merkezli düşünme, kapsamlı yaklaşım için yol gösterici olacaktır.

Anahtar kelimeler: Klinik eğitim, klinik deneyim, klinik uygulama, hemşirelik öğrencisi.

Alındığı tarih/Received

Date:

10.06.2020

Kabul tarihi/Accepted

Date:

21.09.2020

Sorumlu yazar: Aysel

ÖZSABAN

e-mail:

ayselozsaban@ktu.edu.tr

¹ Karadeniz Teknik
Üniversitesi, Sağlık
Bilimleri Fakültesi,
Hemşirelik Esasları
ABD, Trabzon,
Türkiye

Abstract

Aim: To determine the factors affecting the clinical experience of nursing students in Turkey. **Method:** This study used the systematic review methodology. The study was carried out by searching Ulakbim Turkish Medical Database, Turkish Medline, EBSCO Host, and Pubmed, databases. The search was conducted between January and February 2020 using “klinik deneyim”, “klinik uygulama”, “klinik eğitim”, “Öğrenciler, hemşirelik” keywords in Turkish, “clinical experience”, “clinical practice”, “clinical education”, “Students, Nursing”, “Turkey” keywords in English. The review and reporting of the findings were carried out in line with the guidance of the PRISMA statement guidelines. **Results:** Twenty-one articles meeting the inclusion criteria were included in the review. As a result of the review, the factors affecting the clinical experiences of the students were discussed under four headings. These included “individual factors associated with students; gender, grade level, professional perception, emotions, coping strategies, knowledge level, academic performance, and peer support”; “factors associated with the clinical instructor; attitudes of the instructor”; “factors associated with the planning of clinical education; the number of instructors, orientation, the match between education and practice, education method, management of the learning process”, and “factors associated with the clinical practice environment; physical environment, tasks assigned outside the area of responsibility, material and equipment support, other health team members, patients and relatives, and working system of the clinic”. **Conclusion:** It can be recommended that factors that affect the clinical experiences of students should be addressed in all aspects and that strategies should be developed at the national level for approaches that support learning processes and positive experiences. When planning clinical education processes, conditions that may affect the experiences of students should be handled in all dimensions. Student-centered thinking will guide a comprehensive approach.

Keywords: Clinical education, clinical experience, clinical practice, nursing student.

GİRİŞ

Toplumlardaki Hemşirelik eğitiminin kuramsal temeli ile deneyim temelli öğrenme arasında güçlü bir ilişki vardır (Admi et al., 2018; Andersson and Edberg, 2012; Günay ve Kılınç, 2018). Hemşirelik eğitimindeki klinik uygulamalar, öğrenilen kuramsal bilgilerin gerçek dünya ortamına yansıtılması için bir fırsattır (Jack et al., 2018). Bu uygulamalarda öğrencilerin, bütüncül bakış açısı geliştirmeleri, kuramsal bilgilerini uygulama alanlarına yansıtmaları, profesyonel bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazanmaları (Günay ve Kılınç, 2018; İbrahimoglu vd., 2019; Karaöz, 2013; Kol and İnce, 2018), problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerini güçlendirmeleri hedeflenir (Melincavage, 2011; Peixoto and André, 2017).

Hedeflenen öğrenme çıktılarına ulaşmak, öğrencilerin deneyimleri ve beklentileri arasındaki boşluğun minimum seviyeye indirilmesi ile mümkündür. Öğrencilerin klinik uygulama deneyimleri ile beklentileri arasındaki boşluk artarsa, öğrenciler anksiyete ve çatışma yaşarlar, öğrenme istekleri azalır ve yansıtıcı öğrenme gerçekleşmez (Holmlund et al., 2010; Jonsén et al., 2013). Öğrenciden, eğitimciden ve klinik ortamdan kaynaklanan çok sayıda etken öğrencilerin klinik deneyimlerini etkileyebilir (Jack et al., 2018; Jeppesen et al., 2017). Bu nedenle öğrencilerin klinik deneyimlerine ilişkin görüşlerini tespit edebilmek onlara rehberlik edebilmek açısından önemli ve gereklidir. Ancak, Türkiye’de ki durumu kapsamlı bir şekilde ortaya koyan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda, öğrencilerin klinik uygulama deneyimlerini incelemeye yönelik bir sistematik derlemenin klinik eğitimi güçlendirme çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Amacı ve Türü

Bu çalışma bir sistematik derlemedir. Çalışmanın amacı; Türkiye’de hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulama deneyimlerini etkileyen faktörleri kantitatif araştırma bulguları ile analiz etmektir. Araştırma sorusu: Türkiye’de hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulama deneyimlerini etkileyen faktörler nelerdir?

Dahil Edilme ve Dışlanma Ölçütleri

İncelemeye dahil etme ölçütleri; (a) örneklemini hemşirelik öğrencileri oluşturan, (b) Türkiye’de öğrencilerin klinik deneyimlerini ortaya koyan, (c) Türkçe ve İngilizce dilinde

yayınlanmış, (d) Randomize kontrollü, randomize kontrollü olmayan deneysel, kohort, prospektif ve retrospektif gözlemsel, kesitsel, longitudinal, tanımlayıcı türdeki çalışmalar (e) Tam metnine ulaşılabilen çalışmalardır. Ulusal düzeydeki bütün çalışmalara ulaşabilmek için taramalarda yıl sınırlamasına gidilmemiştir. Editöre mektup, nitel çalışmalar ve derlemeler araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Tarama Süreci

Bu sistematik derleme, Ulakbim Türk Tıp Veritabanı, Türk Medline, EBSCO Host, Pubmed veri tabanları taranarak yürütülmüştür. Ocak-Şubat 2020 tarihleri arasında, İngilizce anahtar kelimeler için MeSH (Medical Subject Headings) dizini, Türkçe anahtar kelimeler için TBT’de (Türkiye Bilim Terimleri) yer alan ve dizinde yer almayan ilgili anahtar kelimeler dikkate alınmıştır. Ulusal veri tabanları taranırken “klinik deneyim”, “klinik uygulama”, “klinik eğitim”, “Öğrenciler, hemşirelik”, Uluslararası veri tabanları taranırken, “clinical experience”, “clinical practice”, “clinical education”, “Students, Nursing”, “Turkey” anahtar kelimelerinin çeşitli kombinasyonları kullanılmıştır.

Çalışmaya dahil etmek için taranan makalelerin kaynak listeleri de, ayrıca gözden geçirilmiştir. Belirlenen anahtar kelimeler ile tarama sonucunda ilişkili olabilecek potansiyel 373 makaleye ulaşılmıştır. Ayrıca, taranan makalelerin kaynak listelerinden ulaşılan 1 makale de incelemeye dahil edilmiştir (Tablo1). Tekrarlayan makaleler silinmiştir (n=78). Başlık ve özetlerine göre dahil edilme kriterlerini karşılayabilecek çalışmalar incelemeye alınmıştır (n=29). İncelemeye alınan çalışmaların tam metinleri okunduktan sonra dahil edilme kriterlerini karşılayan çalışmalar incelemeye dahil edilmiştir (n=21; Şekil 1).

Tablo 1. Veritabanlarından Tarama Sonuçları (N=374)

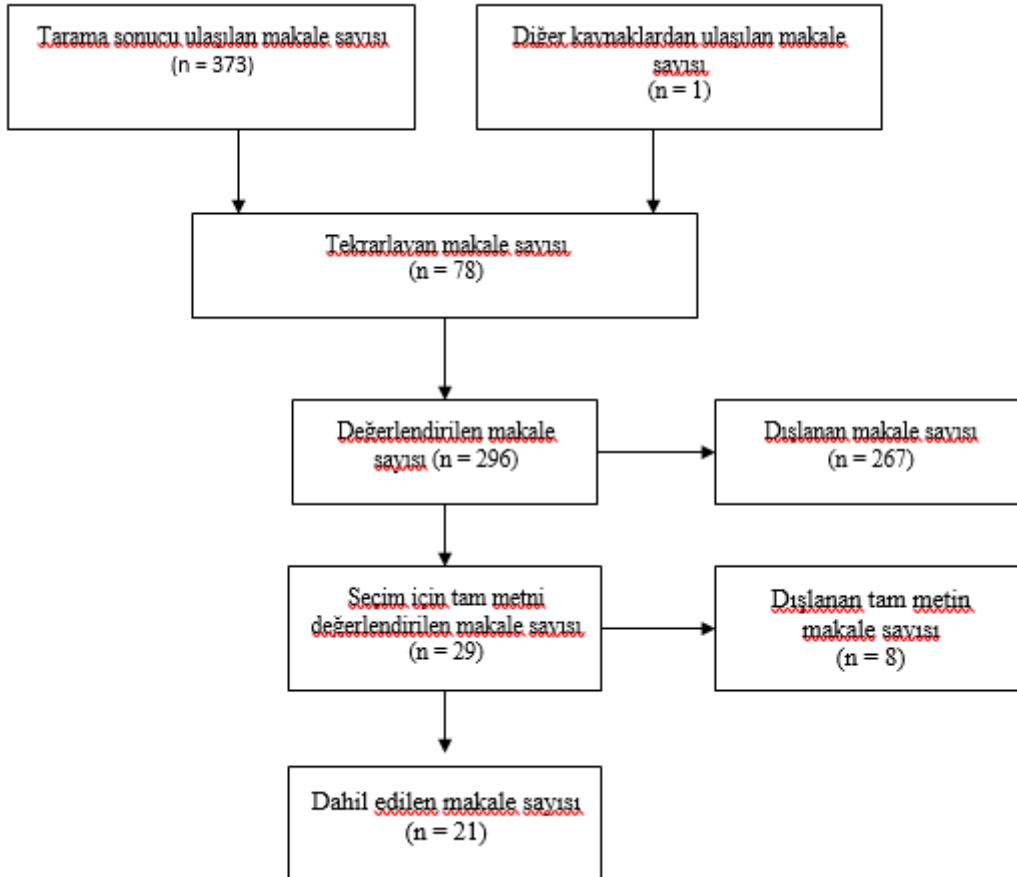
ULAKBİM Türk Tıp Veri Tabanı (n=71)
Türk Medline (n=53)
EBSCO Host (n=73)
PUBMED (n=176)
Diğer kaynaklardan ulaşılan (n=1)

Çalışmaların Seçimi

Çalışmaların seçimi; iki araştırmacı tarafından, birbirinden bağımsız olarak iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada; tarama ile ulaşılan makaleler, iki araştırmacı tarafından, bağımsız olarak, dahil edilme ve dışlanma kriterleri doğrultusunda, başlık ve özetlerine göre incelendi. Başlık ve özeti açık olmayan çalışmaların tam metni incelenerek dahil edilme durumuna karar

verildi. İki araştırmacının ortak kararı ile dahil edilebilecek çalışmalar belirlendi. İkinci aşamada ise; dahil edilmesi dūřünölen makalelerin tam metinleri, iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak okundu. Çatışma durumunda, dahil edilme ve dışlanma kriterleri doğrultusunda yeniden incelenerek ortak bir karara varıldı. İki araştırmacının ortak kararı ile dahil edilmesine

karar verilen çalışmalar incelemeye alındı. Tarama ve bulguların raporlandırılması PRISMA Bildirimi Kontrol Listesi (Moher et al., 2009; Moher et al., 2015) rehber alınarak yürütölmüştür. Çalışmaların tarama ve seçim sürecini gösteren PRISMA Akış şeması şekil1'de sunulmuştur.

şekil 1: PRISMA Akış Diyagramı (Moher et al. 2009; Moher et al. 2015).

BULGULAR

Bu sistematik derlemede Türkiye'de yapılan 21 araştırma makalesi incelenmiştir. Makalelerin 16 tanesi Türkçe, 6 tanesi İngilizce dilinde yayınlanmıştır. Araştırmaların tümü nicel araştırma türündedir. İncelenen araştırmalardan elde edilen bulgular "dahil edilen araştırmaların özellikleri" ve "öğrencilerin klinik uygulama deneyimlerini etkileyen faktörler" başlıkları altında sunuldu.

Dahil Edilen Araştırmaların Özellikleri

Dahil edilen araştırmaların özellikleri; amacı, araştırma tasarımı, örnekleme ve veri toplama araçları bakımından ele alındı.

Araştırmaların amacı: İncelemeye dahil edilen, yedi araştırmanın (Akpınar vd., 2016; Karadağ vd., 2013; Karabulut ve Ulusoy, 2008; Kesgin vd., 2018; Kol ve İnce, 2018; Polat vd.,

2018; Taşcı, 2006) yalnızca öğrencilerin klinik deneyimlerini incelemeye odaklandığı göröldü. On araştırmada klinik deneyimleri ile klinik uygulama stresi, stresle baş etme davranışları, anksiyete düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği belirlendi (Açıksöz vd., 2016; Arabacı vd., 2015; Atay ve Yılmaz, 2011; Bayar vd., 2009; Bulut ve elik, 2019; Fındık vd., 2015; Hacıhasanoğlu vd., 2008; Karaca vd., 2017; Karagözoğlu vd., 2014; Taşdelen ve Zaybak, 2013). Klinik deneyim ile ilişkisi incelenen diğer değişkenler ise; klinik ortam doyum düzeyleri ve etkileyen faktörler (Taştekin vd., 2016), klinik çevresine ilişkin algı, akademik motivasyon ve karar verme süreçleri (Aktaş ve Karabulut, 2016), anksiyete düzeyleri ile uyku kalitesi (Bulut ve elik, 2019), klinik stres ile özyeterlilik düzeyleri (Açıksöz vd., 2016), klinik alanda şiddete maruz kalma durumları(elebioğlu vd.,2010) ve uygulama alanlarında saldırganlık algıları ve savuma şekilleri idi (Bilgin vd., 2016;

Tablo 2).

Araştırmaların tasarımı: Yapılan değerlendirmede; 13 çalışmanın tanımlayıcı, 7 çalışmanın tanımlayıcı ve kesitsel, 1 çalışmanın ise tanımlayıcı ve longitudinal tasarımıyla gerçekleştirildiği görüldü (Tablo 2).

Araştırmaların örneklem özellikleri: Bu incelemeye dahil edilen araştırmaların toplam örneklem sayısı 6265'dir. Dahil edilen üç makalenin çok merkezli (Bilgin vd., 2016; Karaca vd., 2017; Karagözoğlu vd., 2014), diğerlerinin tek merkezde sürdürüldüğü belirlendi. İncelemeye alınan 8 makalenin örneklemini ilk kez klinik uygulama yapan öğrenciler oluşturmaktadır (Açıksöz vd., 2016; Arabacı vd., 2015; Atay ve Yılmaz, 2011; Bulut ve Çelik, 2019; Hacıhasanoğlu vd., 2008; Karabulut ve Ulusoy, 2008; Karagözoğlu vd., 2014; Kol ve İnce, 2018). İncelemeye dahil edilen sekiz çalışmanın örneklemini ise farklı sınıf düzeylerindeki öğrenciler oluşturmaktadır (Aktaş ve Karabulut, 2016; Bayar vd., 2009; Bilgin vd., 2016; Çelebioğlu vd., 2010; Karaca vd., 2017; Karadağ vd., 2013; Polat vd., 2018; Taştekin vd., 2016). İki araştırmanın örneklemini yalnızca bir sınıftaki öğrencilerdir (Kesgin et al., 2018; Taşdelen ve Zaybak, 2013). Diğer üç araştırmanın örneklemini ise, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği dersi alan (Akpınar vd., 2016; Taşcı, 2006) ve ilk kez ameliyathanede klinik uygulama yapan öğrencilerdir (Fındık vd., 2015; Tablo 2).

Araştırmalarda kullanılan veri toplama araçları: Bu araştırmaya dahil edilen bütün makalelerde öğrencilerin klinik uygulama deneyimlerinin araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda geliştirilen anket formları ile incelendiği görüldü. Ayrıca stres ve anksiyete düzeylerinin değerlendirildiği araştırmalarda "Durumluluk-Süreklilik Kaygı Envanteri", "Klinik Stres Anketi" ile "Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği" nin en sık kullanılan, geçerli ve güvenilir, ölçüm araçları olduğu belirlendi (Tablo 2).

Öğrencilerin Klinik Uygulama Deneyimlerini Etkileyen Faktörler

Bu sistematik incelemede öğrencilerin klinik uygulama deneyimlerini etkileyen faktörler dört başlık altında sunuldu. Bunlar "öğrenciler ile ilişkili bireysel faktörler", "klinik eğitimci ile ilişkili faktörler", "klinik eğitimin planlanması ile ilişkili faktörler" ve "klinik uygulama çevresi ile ilişkili faktörlerdir.

Öğrenciler ile ilişkili bireysel faktörler:

İncelenen çalışmalarda öğrenciler ile ilişkili bireysel faktörlerin klinik deneyimleri etkilediği belirlenmiştir.

Cinsiyet: Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda cinsiyetin klinik uygulama deneyimlerini etkileyen bir faktör olduğu belirlenmiştir. Özellikle, stres ve kaygı düzeylerine etkisi olduğu açıklanmıştır. (Akpınar vd., 2016; Bilgin vd., 2016; Bulut ve Çelik, 2019; Karaca vd., 2017; Karagözoğlu vd., 2014). Erkek öğrencilerin saldırganlığı daha fazla hoşgörü ve anlayış ile karşıladığı (Bilgin vd., 2016) ve kadın doğum servislerinde erkek öğrencilerin hastalar tarafından daha fazla reddedildiği, servislerde daha çok güçlükle yaşadığı diğer iki çalışmada saptanmıştır (Akpınar vd., 2016; Tablo 2).

Sınıf düzeyi: Öğrencilerin klinik deneyimlerini etkileyen bir diğer bireysel faktör sınıf düzeyleridir. Bir çalışmada birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin bakım verme sürecinde yaşadığı stres düzeylerinin daha yüksek olduğu (Karaca vd., 2017), diğer bir çalışmada son sınıf öğrencilerinin klinik uygulama doyum düzeylerinin daha düşük olduğu (Taştekin vd., 2016) bulunmuştur. Bununla birlikte, başka bir çalışmada, yaşın klinik deneyimleri etkilediği, öğrencilerin yaşları arttıkça strese karşı daha aktif tepkiler gösterdikleri saptanmıştır (Fındık vd., 2015; Tablo 2).

Mesleki algı: İncelemeye alınan çalışmalarda mesleki algıyı gösteren bulguların klinik deneyimleri etkileyen bireysel faktör olduğu saptanmıştır. Hemşirelik mesleğini isteyerek seçen, mesleği seven ve mezuniyet sonrası hemşire pozisyonunda çalışmak isteyen öğrencilerin klinik uygulamaya ilişkin stres ve endişe düzeylerinin daha düşük olduğu bulundu (Açıksöz vd., 2016; Arabacı vd., 2015). Bu bulgunun aksine başka bir araştırmada mesleği isteyerek seçen öğrencilerin klinik uygulama sonrası stres düzeylerinin başlangıca göre yüksek olduğu belirlenmiştir (Bulut ve Çelik, 2019). Bunun yanı sıra, bir çalışmada hemşirelik eğitimi öncesi hastane deneyimi olan öğrencilerin stres düzeylerinin daha düşük olduğu belirtilmiştir (Karagözoğlu vd., 2014; Tablo 2).

Duygular: Bu derlemede öğrencilerin klinik uygulama ile ilişkili stres, kaygı, heyecan, endişe, gerginlik, korku ve mutsuzluk duygularını deneyimledikleri belirlenmiştir (Açıksöz vd., 2016; Akpınar vd., 2016; Arabacı vd., 2015; Bayar vd., 2009; Hacıhasanoğlu vd., 2008). Bununla birlikte, hastane ortamının bilinmezliğinin öğrencileri olumsuz yönde etkilediği (Fındık vd., 2015) ve ilk kez klinik uygulama yapma veya bilmediği bir klinikte uygulama yapmanın stresi/ kaygıyı artırdığı

saptanmıştır (Bayar vd., 2009; Fındık vd., 2015; Hacıhasanoğlu vd., 2008; Tablo 2).

Baş etme stratejileri: Öğrencilerin yukarıda tanımlanan olumsuz duygular karşısında sahip oldukları baş etme stratejileri (strese karşı pasif ve aktif tepkiler, saldırganlığa verilen tepkiler vb.) ve savunma stillerinin klinik uygulama deneyimlerini etkilediği belirtilmektedir (Bilgin vd., 2016; Çelebioğlu vd., 2010; Karaca vd., 2017; Tablo 2).

Uyku kalitesi: Bulut ve Çelik (2019)'in çalışmasında uyku faktörü incelenmiş ve öğrencilerin düşük uyku kalitesi, uykusuzluk sorunları ile olumlu klinik uygulama deneyimleri arasında negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur (Tablo 2).

Bilgi düzeyi: İncelenen çalışmalarda öğrencilerin kuramsal bilgiyi uygulamaya aktarabilme durumlarının klinik deneyimi etkilediği belirtilmektedir (Karabulut ve Ulusoy, 2008; Karadağ vd., 2013; Kol ve İnce, 2018; Taşcı, 2006). İki çalışmada mesleki bilgi ve beceri eksikliğinin olmasının klinik uygulamada stres seviyelerinde değişikliğe yol açtığı saptanmıştır (Bayar vd., 2009; Karaca vd., 2017). Bir çalışmada ise öğrencinin klinik uygulamaya yönelik kuramsal bilgi düzeyi ile klinik deneyimi arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirtilmiştir (Polat vd., 2018). İncelenen diğer çalışmalarda öğrencinin hastaya zarar verme düşüncesi, yanlış uygulama yapma ve becerilerini hastaya doğru aktaramama korkusu, kendini uygulamaya hazır hissetmemesinin deneyimlerini olumsuz etkileyerek endişeye neden olduğu saptanmıştır (Açıksöz vd., 2016; Arabacı vd., 2015; Atay ve Yılmaz, 2011; Bayar et al., 2009). Bir başka çalışmada, öğrencinin teorik bilgisinin öz yeterlilik algısını etkilediği, kaygı ve stres oluşturduğu belirlenmiştir (Açıksöz vd., 2016). Diğer bulgular ise; öğrencilerin hastalık bulaşma düşüncelerinin uygulamalarını engellediği (Arabacı et al., 2015) ve klinik uygulamada toplum için yararlı şeyler yapma düşüncesinin deneyimlerini etkilediği (Taşcı, 2006) idi (Tablo 2).

Akademik performans: Akademik başarı, özgüven ve öz yeterliliğini yüksek algılayan öğrencilerin klinik deneyimlerinin olumlu etkilendiği ve stres/ kaygı düzeylerinin düşük olduğu bulunmuştur (Açıksöz vd., 2016; Fındık vd., 2015; Karaca vd., 2017; Taşcı, 2006; Taşdelen ve Zaybak, 2013; Tablo 2).

Akran desteği: İncelenen bir çalışmada, öğrencilerin akranları ile birlikte (Karaca vd.,

2017), diğer çalışmada ise bağımsız çalışma isteğinin (Taşcı, 2006) klinik uygulama ve öğrenme süreçlerini etkilediği saptanmıştır (Tablo 2).

Özetle bu incelemede, cinsiyet, sınıf düzeyi, mesleki algı, duygular, baş etme stratejileri, uyku kalitesi, bilgi düzeyi, akademik performans ve akran desteğinin klinik deneyimleri etkileyen öğrenciler ile ilişkili bireysel faktörler olduğu belirlendi.

Klinik eğitimci ile ilişkili faktörler: Çalışma kapsamında incelenen araştırmalarda klinik eğitimcinin öğrenciye karşı tutumlarının öğrencilerin deneyimlerini etkilediği belirlenmiştir. Eğitimcinin açık, hoşgörülü, yargılayıcı olmayan, etkili geribildirim vermeyi içeren iletişim özellikleri (Karadağ vd., 2013; Kol ve İnce, 2018), beden dili (Karabulut ve Ulusoy, 2008), danışmanlık/ rehberlik (Polat vd., 2018; Taşcı, 2006), takdir etme (Taşcı, 2006) ile mesleki bilgi ve beceri yeterliliğine yönelik öğrencilerin olumlu algılarının (Kol ve İnce, 2018) ve gerekli durumlarda eğitimci tarafından savunulmasının (Kesgin vd., 2018) klinik uygulama süreçlerini olumlu yönde etkilediği, geri bildirim alınmamasının ise öğrencileri olumsuz etkilediği (Taşcı, 2006) belirlenmiştir (Tablo 2).

Klinik eğitimin planlanması ile ilişkili faktörler: İncelenen çalışmalarda klinik eğitimin planlama süreçlerine ilişkin faktörlerin öğrencilerin klinik deneyimlerini etkilediği görülmüştür.

Eğitimci sayısı: Yeterli sayıda eğitimcinin olması, her bir eğitimcinin öğrenciye ayırdığı zamanın yeterli olması (Kol ve İnce, 2018), klinik uygulama alanında eğitimcilerin öğrencilerin yanında bulunması (Karaca vd., 2017) ve objektif değerlendirme süreçlerinin (Kol ve İnce, 2018; Kesgin et al., 2018) olumlu yönde etkilediği, artan öğrenci sayısı ve her bir eğitimcinin öğrenciye ayırdığı zamanın yeterli olmaması (Kesgin vd., 2018), öğretim elemanın sorumlu olduğu öğrenci sayısının fazla olması (Karadağ vd., 2013; Taşdelen ve Zaybak, 2013), öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle her uygulamayı yapmaya fırsat bulamama (Karabulut ve Ulusoy, 2008), öğrencilere klinik eğitimcilerin tanıtılmaması (Atay ve Yılmaz, 2011), eğitimcilerin öğrencilerin yanında bulunmaması ve klinik hemşirelerinin eğitimci olarak görevlendirilmesinin (Karadağ vd., 2013) olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır (Tablo 2).

Oryantasyon: Öğrencilere klinik uygulamanın ilk günü oryantasyon yapılmasının (Karadağ vd., 2013), klinik uygulama alanının ve çalışanlarının tanıtılmasının, öğrencilerin klinik

içinde gerçekleştirilen etkinliklere dahil edilmesinin ve hasta vizitlerine katılmasının (Polat vd., 2018), vardiya değişimlerinde öğrencilerin de sorumluluk almasının (Karabulut ve Ulusoy, 2008) öğrencinin klinik deneyimini olumlu etkilediği saptanmıştır. Atay ve Yılmaz (2011)'ın çalışmasında ise öğrencilere hastane tanıtımı yapılması, kliniğin hasta profili ve klinikte yapılan girişimler hakkında bilgi verilmesi ve malzeme yerlerinin öğretilmesinin öğrencilerin klinik stres düzeylerini azalttığı ifade edilmiştir (Tablo 2).

Eğitim ile uygulamanın örtüşmesi: Klinik eğitim planlamasına ilişkin bir diğer önemli bulgu ise kuramsal eğitimin klinik uygulamalara yansıtılmasıdır. Öğrencilerin klinik eğitimden memnuniyet düzeyleri ve kuramsal ders ile klinik uygulamada beklentilerin benzerlik göstermesinin (Kol ve İnce, 2018) ve hemşirelik eğitimin amacı ile klinik uygulama amacının benzeşmesinin (Aktaş ve Karabulut, 2016) öğrencilerin klinik öğrenmelerini olumlu yönde etkilediği saptanmıştır. İki çalışmada ise, kuramsal ders saati (Atay ve Yılmaz, 2011) ile klinik uygulama öncesi alınan laboratuvar derslerinin verimliliğinin (Karabulut ve Ulusoy, 2008) klinik uygulama deneyimlerini etkilediği belirtilmiştir (Tablo 2).

Eğitim yöntemi: İncelenen bir çalışmada hemşirelik eğitiminde kullanılan entegre eğitim yönteminin klasik eğitim yöntemine göre öğrencinin klinik uygulamada kaygı ve stres düzeyini arttırdığı, bu öğrencilerin eğitimden orta düzeyde doyum aldığı, öğrenci merkezli eğitim sistemine çok uymadığı ve eğitimin sürdürülmesinde öğrencilerin görüşlerine yer verilmemesinin öğrencilerde klinik deneyime ilişkin kaygı ve stres oluşturduğu belirtilmiştir (Karagözoğlu vd., 2014; Tablo 2).

Öğrenme sürecinin yönetimi: İncelenen çalışmalarda öğrencilerin klinik uygulamalarının sadece gündüz olması, uygulama sürelerini yetersiz bulmaları ve hemşirelik bakım planı hazırlamasının (Karabulut ve Ulusoy, 2008), hemşirelik süreci kullanımının, vaka çalışması/bireysel ya da grup çalışması/gözlem yolu ile öğrenme yöntemlerinin (Aktaş ve Karabulut, 2016) klinik deneyimlerini etkilediği belirtilmektedir. Karaca ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise eğitimciler tarafından verilen ödevlerin klinik deneyime ilişkin stres düzeyini artırdığı görülmüştür (Tablo 2).

Özetle, eğitimci sayısı, oryantasyon, eğitim ile uygulamanın örtüşmesi, eğitim yöntemi,

öğrenme sürecinin yönetimi olmak üzere klinik eğitimin planlanması ile ilişkili beş faktörün deneyimleri etkilediği görüldü.

Klinik uygulama çevresi ile ilişkili faktörler: İncelenen makalelerde klinik uygulama çevresinin öğrencilerin deneyimlerini etkileyen pek çok boyutu olduğu belirlenmiştir.

Fiziksel ortam: Dahil edilen çalışmalarda hastanenin fiziksel ortamının öğrencinin stres düzeyini etkilediği (Taşdelen ve Zaybak, 2013), anksiyete düzeyini arttırdığı (Arabacı vd., 2015), kliniğin türünün (Bilgin vd., 2016) ve öğrencilerin klinik ortamları yetersiz bulmasına bağlı akademik motivasyonlarının azaldığı ve klinik öğrenmeyi (Aktaş ve Karabulut, 2016) etkilediği belirtilmiştir. Bununla birlikte, öğrenciler için yemekhane (Taşcı, 2006), giyinme odası (Polat vd., 2018; Taştekin vd., 2016., çalışma odası, seminer odası (Polat vd., 2018; Taşcı, 2006) gibi özel alanların bulunmaması ve klinikte öğrencilerin faydalanabileceği kitap ve dergi kaynaklarının olmaması öğrencilerin deneyimlerini etkileyen faktörlerdir (Taşcı, 2006; Tablo 2).

Sorumluluk alanı dışında verilen görevler: İncelenen 5 makalede klinik uygulama ortamında öğrencilere sorumluluk alanları dışında görevler verilmesinin klinik deneyimlerini olumsuz etkilediği belirlenmiştir. (Polat vd., 2018; Taşcı, 2006; Taşdelen ve Zaybak, 2013). Bu durumun öğrencilerin klinik doyumunu azalttığı (Taştekin vd., 2016) ve klinik ortamdaki iş yükünün fazla olmasının klinik deneyime ilişkin stres düzeyini artırdığı (Karaca vd., 2017) iki çalışmada saptanmıştır (Tablo 2).

Malzeme ve ekipman desteği: Klinikte öğrencilerin malzeme ve ekipman kullanımına izin vermesi ya da önlemesinin, klinikte malzeme ve ekipmanın yeterli ya da yetersiz bulunmasının öğrencilerin klinik uygulama görüş ve deneyimlerini etkilediği incelenen çalışmalarda belirtilmiştir (Karabulut ve Ulusoy, 2008; Polat vd., 2018; Taşcı, 2006; Taşdelen ve Zaybak, 2013; Taştekin vd., 2016; Tablo 2).

Diğer sağlık ekibi üyeleri: İncelenen çalışmalar, öğrencilerin klinik uygulamaları sırasında sağlık bakım ekibine dahil edilmemesi, hekim, hemşire ve diğer personeller ile olan iletişim özelliklerinin deneyimlerini etkileyen faktörler olarak açıklamıştır. Hemşirelerin öğrenci ile işbirliği yapma ve destekleme durumunun (Karabulut ve Ulusoy, 2008; Karadağ vd., 2013; Kesgin vd., 2018; Taştekin vd., 2016) klinik deneyimlerini etkilediği belirlendi. Çelebioğlu vd. (2010) çalışmasında da hemşire ve diğer

personellerin öğrenciyi desteklememesinin sonucu klinik personeller tarafından sözlü, fiziksel ve cinsel tacize maruz kaldığı ve öğrencide endişe, utanç, hastaya bakım vermek istememe, öfke ve düşmanlık duygularının oluştuğu ve bu duyguların öğrencinin vereceği bakımı olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

Diğer çalışmalarda, öğrencilerin klinik personel tarafından kabul görmemelerinin stres düzeyini etkilediği (Taşdelen ve Zaybak, 2013), öğrencilerin hekimler ile hiç iletişime geçmemesinin deneyimlerini olumsuz yönde etkilediği saptandı (Karabulut ve Ulusoy, 2008). Buna karşın başka bir çalışmada öğrencinin klinik personelden destek alması ve klinikte bulunan tüm personellerin birbiri ile etkileşim halinde hareket etmesi ve öğrenci hemşirelere güvenilmesinin klinik deneyimlerini olumlu yönde etkilediği görüldü (Taşcı, 2006).

Ayrıca, hemşirelerin bilgi ve becerilerinin güncel olması, hemşireler ve öğrencilerin ortak bir dil kullanmasının (Polat vd., 2018) ve hemşirelerin sahip olduğu bilgi ve beceri düzeylerinin yeterli olmasının öğrencilerin deneyim ve görüşlerini olumlu etkilediği saptanmıştır (Taşcı, 2006).

Hasta ve yakınları: Öğrencinin hasta ve yakınları ile güvene dayalı bir ilişki kurma durumunun klinik deneyimlerini etkilediği saptanmıştır (Taşcı, 2006; Çelebioğlu vd., 2010). Bir çalışmada ise öğrencilerin hasta ve yakınları tarafından gördükleri sözel, fiziksel ve diğer saldırganlık türlerinin öğrenciler tarafından kabul edilemez olarak ifade edildiği ve deneyimlerini olumsuz etkilediği belirtilmiştir (Bilgin vd., 2016). Bunlara ek olarak, hastanın öğrencilere bakım yaptırmak istememesi (Polat vd., 2018), kadın doğum servislerinde öğrencilerin kadın hastalar tarafından reddedilmesinin (Akpınar vd., 2016) klinik deneyimlerini olumsuz etkilediği saptanmıştır (Tablo 2).

Kliniğin çalışma sistemi: Kliniğin çalışma sisteminin de öğrenci deneyimleri üzerinde etkili olduğu Taşcı (2006)'nın çalışmasında saptanmıştır. Bu çalışmada klinikte hasta merkezli yaklaşımın benimsenmesinin öğrencinin klinik deneyimini olumlu etkilediği belirtilmiştir (Tablo 2).

Özetle; fiziksel ortam, sorumluluk alanı dışında verilen görevler, malzeme ve ekipman desteği, diğer sağlık ekibi üyeleri, hasta ve yakınları, kliniğin çalışma sisteminin öğrencilerin klinik deneyimlerini etkileyen klinik uygulama çevresi ile ilişkili faktörler olduğu belirlendi.

Tablo 2. İncelenen Araştırmaların Veri Analizi

Araştırma (Yazar ve yılı)	Amacı	Tasarım	Örneklem	Veri Toplama Araçları	Bulgular
Açıksöz vd., 2016	İlk kez klinik uygulamaya çıkan hemşirelik öğrencilerinde öz yeterlilik algısı ile klinik uygulamaya ilişkin kaygı ve klinik uygulamada algılanan stres durumu arasındaki ilişkinin incelenmesidir.	Tanımlayıcı ve Kesitsel Araştırma	N=49 Birinci sınıf hemşirelik öğrencileri	17 soruluk klinik uygulama öncesi ve 6 soruluk klinik uygulama sonrası anket formu, Genel Öz Yeterlilik Ölçeği, Durumluk- Sürekli Kaygı Envanteri ve Klinik Stres Anketi	Öz yeterlilik; Öğrencilerin öz yeterlilik algı düzeyleri arttıkça klinik uygulamaya ilişkin kaygı düzeyi azalmakta, öz yeterlilik algısı ile klinik uygulamada algılanan stres arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Heyecan, endişe hissetmesi, IV ve enjeksiyon uygulamalarından korkması, hastaya zarar verme düşüncesi, yanlış uygulama yapma korkusu, öğrencinin sahip olduğu teorik bilgi düzeyi, mesleği isteyerek seçme, kendini mesleğe uygun hissetmesinin klinik stres durumlarını etkilediği, kendini klinik uygulamaya hazır hissedenden öğrencilerin öz yeterliliğinin yüksek ve endişelerinin az olduğu saptanmıştır.
Akpınar vd., 2016	Kadın sağlığı ve hastalıkları hemşireliği klinik uygulaması öncesi ve sonrasında, öğrenci hemşirelerin klinik uygulamaya ilişkin düşünce ve deneyimlerinin cinsiyete göre karşılaştırılmasıdır.	Tanımlayıcı Araştırma	N=172 Klinik uygulama öncesi, N=128 Klinik uygulama sonrası Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Dersini Alan Öğrenciler	Veriler araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda geliştirilen soru formu	Stres, korku, kaygı, mutsuzluk, vb. olumsuz duyguların hissedilmesi, Hasta tarafından reddedilme durumu, Cinsiyet; klinik uygulama sonrası kadın öğrencilerin doğum salonunda, erkek öğrencilerin ise hem doğum salonu hem de klinikte güçlük yaşadığı saptanmıştır. Önyargı; öğrencilerin bu dersin klinik uygulamasına ilişkin yüksek oranda ön yargılı olduğu ve erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre hastalar tarafından daha çok reddedildiği saptanmıştır.
Aktaş ve Karabulut, 2016	Hemşirelik öğrencilerinin klinik öğrenme çevresine ilişkin algıları, akademik motivasyon ve klinik karar verme ile ilgili algılarının incelenmesidir.	Tanımlayıcı Araştırma	N=222 2., 3. ve 4. Sınıf hemşirelik öğrencileri	Klinik Öğrenme Ortam Ölçeği, Akademik Motivasyon Ölçeği, Hemşirelikte Klinik Karar Verme Ölçeği	Çalışmada klinik öğrenme ortamı ile öğrencilerin akademik motivasyonu arasında ilişki anlamlı bulunmuştur. Öğrencilerin klinik uygulama ortamının yeterli olmadığını ve buna bağlı olarak akademik motivasyon düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Hemşirelik eğitiminde teorik eğitimin amacı ile klinik uygulama eğitiminin amacının benzeşmesinin etkilediği belirlendi. Vaka çalışmaları,

					Bireysel Öğretim, Grup öğretimi, Gözlem yolu ile öğrenme, Olmak üzere farklı öğrenme yöntemlerinin ve hemşirelik süreci kullanımının uygulama sürecinde öğrenmelerini etkilediği belirlenmiştir.
Arabacı vd., 2015	Hemşirelik birinci sınıf öğrencilerinin ilk klinik deneyim öncesi, sırası ve sonrasında yaşadıkları klinik stres düzeyleri ile durumluk-sürekli kaygı düzeylerini ve bunları etkileyen faktörlerin belirlenmesidir.	Tanımlayıcı Araştırma	N=94 Birinci sınıf hemşirelik öğrencileri	Tanıttıcı Bilgi Formu, “Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri” ve “Klinik Stres Anketi	Hemşirelik bölümünü isteyerek seçen, mesleği seven ve mezuniyet sonrası hemşire olarak çalışmak isteyen öğrencilerin klinik deneyim öncesi, sırası ve sonrasında stres ve anksiyete düzeylerinin düşük olduğu görüldü. Korku, stres, gerginlik, başaramama ve hastaya zarar verme korkusu, hastalık bulaşma korkusu olan öğrencilerin stres/ kaygı düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.
Atay ve Yılmaz, 2011	Hemşirelik ve Ebelik birinci sınıf öğrencilerinin ilk klinik uygulama sonrası yaşadıkları stres düzeyleri ve bunu etkileyen faktörleri tespit etmektir. (Bu derlemede hemşirelik öğrencilerine ilişkin bulgular analize dahil edildi)	Tanımlayıcı Araştırma	n=83 Birinci sınıf Hemşirelik ve ebelik öğrencileri	Öğrencileri tanıtan 8 sorudan oluşan tanıttıcı bilgi formu, Klinik Stres Anketi	Öğrencilerin klinik uygulama ile ilgili en büyük korkularının hastaya zarar verme olduğu ve kendini klinik ortama hazır hissedemeyen öğrencilerin klinik ortamı daha az tehdit olarak algıladıkları ve klinik ortamda daha fazla mücadeleci oldukları tespit edildi. Öğrencilerin %69.9'u klinik uygulama öncesi kliniğin tanıtılmadığını, %49.9'u klinik uygulamada yaşamaktan korktuğu olumsuz deneyimi, hastaya zarar verme olarak belirtmişlerdir.
Bayar vd., 2009	Hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulamaya yönelik düşünce ve kaygı düzeylerinin belirlenmesidir.	Tanımlayıcı Araştırma	N=126 1., 2., 3. sınıf hemşirelik öğrencileri	Araştırmacılar tarafından oluşturulan anket formu ve Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği	Öğrencilerin %51,6'sı teorik bilgisinin ilgili staj için yeterli olmadığını, %46'sı staj sırasında yapmaktan korktuğu bir uygulama olduğunu, %68,3'ü klinik uygulama sırasında olumsuz bir deneyim yaşamaktan korktuğunu, %50,8'i stajla ilgili olarak heyecan hissettiğini belirtmiştir. Üç sınıf düzeyinde de öğrencilerin bilinmeyen bir kliniğe staja çıkmaları kaygı düzeylerini etkilediği sonucuna varılmıştır. Klinik uygulama öncesi ve klinik uygulama sonrası öğrencilerin Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçek sonuçları karşılaştırıldığında durumlukluk kaygı puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Bilgin vd., 2016	Hemşirelik öğrencilerinin saldırganlık algıları: savunma şekilleri, deneyimleri ve demografik faktörleri ile ilişkisinin incelenmesidir.	Tanımlayıcı ve Kesitsel Araştırma	N=1539 Hemşirelik Öğrencileri	Saldırganlık Algı Ölçeği ve Savunma Stilleri Anketi	Öğrenciler pediatri servislerinin en güvenilir, psikiyatri servislerinin ise en az güvenli yer olduğunu belirtmişlerdir. Klinik uygulamada saldırganlık, hemşirelik öğrencileri tarafından kabul edilemez olarak algılanmış ve erkek öğrencilerin saldırganlığa karşı daha hoşgörülü ve anlayışlı yaklaştıkları sonucuna varılmıştır.
Bulut ve Çelik, 2019	Hemşirelik birinci sınıf öğrencilerinin ilk klinik uygulamaya başlamadan önce ve sonrasında anksiyete düzeyleri ve uyku kalitesinin incelenmesidir.	Tanımlayıcı Araştırma	N=60 Birinci sınıf hemşirelik öğrencileri	“Anket Formu”, “Pittsburgh Uyku Kalite İndeksi” and “Beck Anksiyete Ölçeği”	Erkek öğrencilerin ve mesleği isteyerek seçen öğrencilerin klinik uygulama sonrası stres düzeylerinin klinik uygulama öncesine göre arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin klinik uygulama deneyimleri uyku kalitesini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.
Çelebioğlu vd., 2010	Hemşirelik öğrencilerinin klinik ortamlarda deneyimledikleri şiddet, duyguları ve davranışlarının incelenmesidir.	Tanımlayıcı Araştırma	N=380 Hemşirelik öğrencileri	Araştırmacılar tarafından oluşturulan soru formu	Öğrencilerin hemşire, hekim, diğer klinik personel, hasta ve yakınları tarafından sözlü, fiziksel ve cinsel şiddete maruz kaldığı, Öğrenciler hasta ve yakınlarının korku ve anksiyetesi sonucu, hemşireler ve diğer personellerin öğrenciyi desteklemediği ve güven duymadıkları için şiddete maruz kaldıklarını ve şiddet sonrası hastaya bakım vermeme isteği, endişe, utanç, öfke ve düşmanlık duygularının oluştuğunu ifade etmişlerdir. Öğrencinin şiddet sonrası hissettiği olumsuz duyguların hastaya vereceği bakımı da etkilediği belirtilmektedir.
Fındık vd., 2015	Ameliyathane uygulamasında hemşirelik öğrencilerinin stres düzeyleri ve baş etme yöntemlerinin değerlendirilmesidir.	Tanımlayıcı Araştırma	N=126 Hemşirelik öğrencileri	Araştırmacılar tarafından oluşturulan soru formu	Öğrencilerin stresle baş etmede özgüvenlerinin etkisinin olduğu ve ilk gün nedeni ile öğrencilere görev verilmemesi kaynaklı ilk klinik günlerinde stres düzeylerinin düşük, ameliyathaneyi daha önce görmemiş öğrencilerin strese pasif ve itaatkar yaklaşım gösterdikleri, öğrencilerin klinik stres düzeyi arttıkça pasif çaresiz/kendini suçlayan yaklaşımlar kullandıkları ve yaşları arttıkça aktif

					tepkilerinin de arttığı, kendine güvenen/iyimser yaklaşımlar sergiledikleri sonucuna varılmıştır.
Hacıhasanoğlu vd., 2008	Hemşirelik birinci sınıf öğrencilerinin klinik uygulama öncesi, sırası ve sonrasında durumluk-sürekli düzeylerinin belirlenmesidir	Tanımlayıcı ve Kesitsel Araştırma	N=54 Birinci sınıf hemşirelik öğrencileri	Araştırmacılar tarafından oluşturulan soru formu ve Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri	Öğrencilerin klinik uygulama öncesi hissettiği heyecan, endişe ve korku durumlarının klinik uygulama sırası ve sonrasında azaldığı sevinç, mutluluk, güven ve rahat hissetme durumlarının ise arttığı ve öğrencinin ilk klinik uygulama günü daha fazla stres ve kaygı yaşadığı sonucuna varılmıştır.
Karabulut ve Ulusoy, 2008	Öğrencilerin hemşirelik esasları dersinin klinik uygulamasına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesidir.	Tanımlayıcı ve Kesitsel Araştırma	N=207 Birinci sınıf hemşirelik öğrencileri, Eğitim programı benzer üç farklı kurum	Araştırmacılar tarafından oluşturulan soru formu	Klinik uygulamanın ilk günü öğrencilerde bilinmezlik nedeni ile stres oluşturduğu, Öğrencinin her uygulamayı yapmaya fırsatının olmaması, Öğrencinin teorik bilgiyi klinik alanda kullanması, Öğretim elemanı ve hemşire sayısında yetersizlik, Fazla sayıda öğrencinin klinikte bulunması, Öğrencilerin öğretim elemanı ya da hemşire ile iletişime geçmesinde zorluk yaşaması, Öğrencilerin hekimler ile hiç iletişime geçmemesi, Öğretim elemanlarının iletişim özellikleri Öğretim elemanının alana özgü bilgi ve becerisi, Öğrencilerin girişim sırasında yardım aldığı kişi, klinik deneyim süresinin yetersiz olması sadece gündüz klinik uygulamayı çıkmaları, Klinik deneyimin sadece gündüz olması, Klinikte hasta sirkülasyonu, Vardiya değişimlerinde öğrencinin sorumluluğu, Hemşirelik bakım planı hazırlanması, Kliniğin fiziki yapısı ve malzeme temin durumları, Klinik uygulama öncesi laboratuvar derslerinin verimliliğinin deneyimlerini etkilediği belirlenmiştir.

Karaca vd., 2017	Hemşirelik öğrencilerin klinik uygulamada algılanan stres düzeyi, stres cevapları ve başetme davranışlarını belirlemektir.	Tanımlayıcı ve Kesitsel Araştırma	N=967 Hemşirelik öğrencileri, dört farklı kurum	Araştırmaya katılan hemşirelik öğrencilerinin sosyo-demografik bilgilerine (ör. cinsiyet, yaş ve algılanan akademik başarı) yönelik sorular içeren bir anket, Hemşirelik Öğrencileri Algılanan Stres Ölçeği, Hemşirelik Öğrencileri Biyo-Psikososyal Cevap Ölçeği, Hemşirelik Öğrencileri Stresle Baş Etme Davranışları Ölçeği	Kız öğrencilerin ve 1. ve 2. sınıf öğrencilerin stres düzeyinin hastaya bakım verme sırasında daha yüksek olduğu, akademik başarısını yüksek algılayan öğrencilerin stres düzeyinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya dahil edilen dört kurumda öğrencilerin ödevler/ iş yükü, eğitimciler/hemşireler, akranlar/günlük yaşam nedeni ile stres düzeyleri arası fark olduğu ve iyimser kalma/problemleri çözme yöntemlerini az kullanan öğrencilerin kaçınma davranışı gösterdikleri sonucuna varılmıştır.
Karadağ vd., 2013	Hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulamada karşılaştıkları güçlükler ve klinik hemşireler hakkındaki görüşlerinin incelenmesidir.	Tanımlayıcı ve Kesitsel Araştırma	N=296 Hemşirelik öğrencileri		Öğrencilerin klinik hemşireler tarafından değerlendirilmeyi ve kendilerinden sorumlu olmasını istememesi, hastaya uygulanan girişimlerde teorik bilgisini uygulamaya aktaramaması, hemşirelerin destek olmamaları, yetersiz öğretim elemanı sayısı nedeni ile sorumlularının yanında olmamaları ve öğretim elemanı ile yeterli iletişimin sağlanmaması durumları öğrencilerin klinik uygulama deneyimlerini etkilediği sonucuna varılmıştır. yaşadığı güçlükleri paylaşabilecekleri uygun ortamların sağlanması önerilmektedir.
Karagözoğlu vd., 2014	Klasik ve entegre programda öğrenim gören hemşirelik öğrencilerinin ilk klinik uygulamalarında yaşadıkları kaygı, klinik stres düzeyi ve etkileyen bazı faktörlerin belirlenmesidir.	Tanımlayıcı ve Kesitsel Araştırma	(n=264) İlk kez klinik uygulamaya çıkan hemşirelik öğrencileri	Tanıttıcı Özellikler Formu (yaş, cinsiyet, okul tercih sırası, verilen eğitimin içeriği, eğitimin klinik uygulamaya hazırlama durumu, eğitimden alınan doyum ve hastane deneyimini belirlemeye yönelik 14 soru), Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri ve Pagana Klinik Stres Anketi	Kız öğrencilerin, mesleğe kendini ait hissedene, bölümü ve okulu ilk sıralarda tercih eden, entegre eğitim yöntemi kullanan öğrencilerin klinik stres düzeyleri klasik eğitim yöntemine göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Klasik eğitim alan öğrencilerin kliniğin ilk günü hafif düzeyde, entegre eğitim alanların ise orta düzeyde ve kliniğin sonunda ise bu stres düzeylerinin biraz arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Entegre eğitim alan öğrencilerin hemşireliğe kendini ait hissetme oranının düşük, öğrenci merkezli anlayışa az uygun ve öğrenci görüşlerine az yer verildiğini belirtmektedirler.

Kesgin vd., 2018	Hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulamaya ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir.	Longitudinal, Tanımlayıcı Araştırma	N=177 Son sınıf hemşirelik öğrencileri	Araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda geliştirilen iki anket formu	Uygulamada bağımsız çalışmak isteyen öğrencilerin yetersiz olduklarını düşündükleri için sağlık personellerinin uygulamalara katılımı için teşvik etmesinin, personellerin öğrenci ile olumlu iletişim kurmasının, öğrenciler sorumluluklarını sadece tedavi yapmak olduğunu düşünmesi nedeni ile sorumluluklarının belirlenmesi, klinik ve okullarda artan öğrenci sayısı, Öğrencilerin değerlendirilmesinde objektif olma, Eğitimcilerin öğrenciyi savunucu rolü, eğitimciler ve hemşirelerden öğrencilere meslektaşları gibi yaklaşımda bulunmasının klinik uygulamalarını etkilediği belirtilmektedir.
Kol ve İnce, 2018	Birinci sınıf hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulama ve eğitimciler hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesidir.	Tanımlayıcı Araştırma	N=225 Birinci sınıf hemşirelik öğrencileri	Araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda geliştirilen iki soru formu	Öğrencilerin klinik ile ilgili memnuniyet düzeyleri, ders ve uygulama arasındaki benzerlik ve farklıklar, Derste ve laboratuvarlarda öğrendikleri bilgiyi kliniğe aktarabilmeleri, Eğitmenlerin yeterliliği, Eğitmenlerin öğrenciye yeterince vakit ayıramaması, Eğitmenlerin öğrenci ile açık bir iletişimde olması, Eğitmenlerin mesleki bilgi ve becerisi, Eğitimcilerin öğrencilere geribildirim vermesi ve öğrencileri objektif değerlendirmesine yönelik faktörlerin klinik uygulama sürecini etkilediği belirtilmektedir.
Polat vd., 2018	Klinik uygulama yapan hemşirelik öğrencilerinin klinik alanda sorun yaşayıp yaşamadıklarının belirlenmesi, yaşıyorlarsa bu sorunların nedenlerinin belirlenerek düzeltici önlemlerin alınabilmesi için gerekli faaliyetlerin planlanmasıdır.	Tanımlayıcı Araştırma	N=657 Hemşirelik öğrencileri	Araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda geliştirilen anket formu	Yetersiz kuramsal bilgiye sahip olma, servisin ve çalışanların tanıtılması, hemşirelerden danışmanlık/ rehberlik yardımı almaları, hemşirelerin yoğun çalışması, klinikte gerçekleştirilen eğitim, etkinlik ve hasta vizitlerine öğrencilerinde dahil edilmesi, öğrencilere hastası ile ilgili olmayan işlerin yaptırılması, hemşirelerin sahip olduğu bilgilerin yenileme durumu, Öğrencilere

					kullanabileceği toplantı/ seminer odası sağlanması, kliniğin sağladığı malzeme ve materyal durumu, hastaların bakımı reddetmesi, hemşire ve öğrencilerin birbirlerini anlayacak ortak bir dil kullanmaları durumlarının öğrencinin klinik uygulama deneyimlerini etkilediği sonucuna varılmıştır.
Taşcı, 2006	Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği dersinin uygulamasına yönelik öğrencilerin değerlendirmelerini ele almak ve bu doğrultuda ileriki dönemlerde yapılabilecek değişiklikleri belirlemektir.	Tanımlayıcı Araştırma	N=53 Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Dersini Alan Öğrenciler	Araştırmacı tarafından literatür doğrultusunda geliştirilen anket formu	Teorik bilgiyi uygulamaya aktarabilme, Klinik uygulamada kendini başarılı hissetme, Hastaya uygun hemşirelik girişimler planlayabilme, Hasta ve ailesi ile güvene dayalı bir iletişim, Kendini sağlık ekibinin bir üyesi olarak hissetme, Klinik uygulamaların toplum için yararlı olduğunu düşünme, Hemşirelik dışı görevler yapma, Klinik uygulamalar sırasında yapılan rotasyonlar, Hasta merkezli çalışma, Öğretim elemanının yeterli danışmanlık etmesi, Öğretim elemanının öğrenciyi takdir etmemesi, Öğretim elemanının öğrenciye geri bildirim vermemesi, Öğretim elemanı ile iletişim, Klinikte yararlanılacak kitap ve dergi olmayışı, Klinikte kullanılan malzemelerin yetersizliği, Kurumların öğrenciye sağladığı alanlar (seminer salonu, yemekhane, yeterli ısıtma, vb.), Klinik personelden destek alınamaması, Hemşirelerin yeterli bilgi ve beceriye sahip olması, Tüm personellerin birbiri ile etkileşim halinde hareket etmesi ve öğrenci hemşirelere güvenmesi, Öğrencilerin bağımsız çalışmak istemesinin klinik öğrenme sürecini etkilediği saptanmıştır.

Taşdelen ve Zaybak, 2013	Hemşirelik öğrencilerinin ilk klinik deneyim sırasındaki stres düzeylerini belirlemektir.	Tanımlayıcı Araştırma	N=149 İkinci sınıf hemşirelik öğrencileri	Birey Tanıtım Formu (Öğrencilerin yaş ve cinsiyet gibi tanımlayıcı özellikleri ile öğrenim gördüğü bölümden memnun olma ve klinik eğitim sırasında strese neden olan faktörlere yönelik soruları içermektedir) ve Klinik Stres Anketi	Öğrencinin cesaret ve yarar duygusu, Klinikte çalışan personeller, Hastanenin fiziksel ortamı, İş yükü, Öğretim elemanları, Malzeme eksikliği, Öğrenci sayısının fazlalığı, Sınavlar, Hastane personeli tarafından kabul görmeme düşüncesinin klinik deneyimlerini etkilediği sonucuna varılmıştır.
Taştekin vd.,2016	Hemşirelik öğrencilerinin klinik ortamdaki doyum düzeyleri ve etkileyen faktörleri değerlendirmektedir.	Tanımlayıcı Araştırma	N= 225 Hemşirelik öğrencileri	Veriler araştırmacılar tarafından hazırlanmış 15 sorudan oluşan anket formu, Öğrenci Doyumu Ölçeği- Kısa Form	Son sınıf öğrencilerinin klinik uygulamaya ilişkin doyum düzeylerinin düşük olduğu ve okulda alınan derslerle ilgili kliniklere çıkılamaması, öğrencilere görevleri dışında sorumluluklar verilmesi, bakım ve tedavi eksikleri nedeni ile suçlanma, hastanede bulunan malzemelerden yeterince faydalanamama, uygulama sırasında hemşireler ile işbirliği yapma, keyifli ve huzurla çalışma durumları, hastası ile ilgili bilgilere ulaşma durumları, kendilerine ait giyinme odalarının olması, vb. durumlarının klinik uygulamaya ilişkin doyumlarını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Tartışma

Dahil Edilen Araştırmaların Özellikleri

Bu derlemeye dahil edilen 21 çalışmada Türkiye’de hemşirelik öğrencilerinin klinik deneyimleri ile ilişkili faktörlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra klinik deneyimlerin, stres, anksiyete, klinik doyum, akademik motivasyon, öz yeterlilik, şiddete maruz kalma, saldırganlık gibi farklı konular ile ilişkisinin incelendiği görüldü. Klinik uygulamaların hemşirelik öğrencileri için çoğunlukla önemli bir stres kaynağı olduğu bilinen bir fenomendir (Hsu et al., 2018; Liang et al., 2019; Wang et al., 2019). Nitekim; bu derlemede incelenen çalışmaların yarısında klinik deneyimlerin stres, anksiyete, kaygı değişkenleri ile ilişkisi incelenmiş ve stres düzeyini önemli derecede artırdığı görülmüştür. Bu bilgiler ışığında öğrencilerin stres, anksiyete kaynaklarının belirlenmesi, psikolojik dayanıklılıklarının artırılmasına yönelik eğitimler, destekleme programları ve projelerin katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, klinik deneyimlerin, klinik doyum, akademik motivasyon, öz yeterlilik, şiddete maruz kalma, saldırganlık gibi farklı konular ile ilişkisinin incelendiği daha fazla çalışmaya gereksinim vardır.

İncelemeye alınan çalışmaların tasarımı incelendiğinde; çoğunluğunun yalnızca tanımlayıcı araştırma olduğu ve tek bir örneklem grubuna ilişkin verileri yansıttığı belirlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, konuya ilişkin genellenebilir verilerin elde edilmesinde, büyük örneklem grupları ile deneysel türde veya karma araştırma tasarımları ile planlanmış çalışmalara gereksinim olduğu düşünülmektedir.

Bu derlemeye dahil edilen yedi çalışmanın (Açıksöz vd., 2016; Arabacı vd., 2015; Atay ve Yılmaz, 2011; Bulut ve Çelik, 2019; Hacıhasanoğlu vd., 2008; Karabulut ve Ulusoy, 2008; Kol ve İnce, 2018) yalnızca ilk klinik deneyime odaklandığı görülmüştür. İlk klinik deneyimler öğrencilerin klinik becerilerini geliştirme, kaygı ve stresi kontrol altına alma ve sonraki eğitim süreçlerine hazırlık ve uyum sağlamak için önemli bir başlangıçtır (Levett-Jones et al., 2015; Sun et al., 2016). McKenna et al., (2003) uygulamanın ilk yılının hemşireler için güven oluşturmada önemli olduğunu ortaya koydu ve ne yazık ki pek çok öğrencinin, bu süreci olumsuz etkileyebilecek yatay bir şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Aksine, saygın, kabullenici bir tutum öğrencilerin grubun daha merkezinde

hissetmelerine yardım eder ve anksiyeteyi azaltır (Melincavage, 2011). Bu nedenle, öğrencilerin psikolojik dayanıklılık ve iyilik halini güçlendirmeye daha fazla odaklanılmalıdır (Levett-Jones et al., 2015).

Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği dersi alan öğrencilerin klinik deneyimlerinin incelendiği iki araştırma da bu inceleme kapsamında analiz edildi (Akpınar vd., 2016; Taşcı, 2006). Bu araştırmalarda özellikle erkek öğrencilerin deneyimleri ve bu alanda yapılacak uygulamalarda sosyokültürel özelliklere vurgu yapıldığı görüldü. Bu araştırmaların sonuçlarının literatürde yer alan, ilgili diğer çalışmalar ile benzerlik gösterdiği belirlendi (Eswi and El Sayed, 2011; Ha et al., 2015; Tzeng et al., 2009).

Bu derlemede dikkat çeken bir diğer önemli konu ise çalışmalarda yararlanılan veri toplama araçlarıdır. İncelenen çalışmaların tamamında klinik deneyimlerin ve ilişkili faktörlerin anket formları ile elde edilmesi, bu konuda geçerli-güvenilir Türkçe araçlara olan gereksinimi ortaya çıkardı.

Klinik Uygulama Deneyimini Etkileyen Faktörler

Öğrencilerin bireysel özellikleri ile ilişkili faktörler: Bu derlemeye dahil edilen çalışmalarda Türkiye’de hemşirelik öğrencilerinin klinik deneyimleri ile ilişkili öğrenciye ilişkin çok sayıda bireysel faktörün etkili olduğu ortaya konulmuştur. Bu faktörler incelendiğinde ise, öğrencilerin biyofizyolojik, psikolojik, sosyokültürel ve çevresel boyutları ile bütüncül olarak değerlendirilmelerinin gerekli olduğunu düşündürdü. Bu tanılama süreci öğretim elemanlarının her bir öğrenciyi derinlemesine incelemesi, zaman ayırması ve gözlem yapması ile sürdürülebilir. Bireye özgü yaklaşımlar ile öğrencilere destek verilebilir.

Klinik eğitimci ile ilişkili faktörler: Bu incelemede öğrencilerin klinik eğitimciye ilişkin olumlu algılarının pozitif, olumsuz algılarının ise negatif deneyimlere yol açtığı belirlenmiştir. Klinik eğitimci hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulamalarında hayati bir rol oynar (Mikkonen et al., 2020; Tuomikoski et al., 2018). Nitekim, klinik eğitimcinin bilgi, beceri, deneyim ve tutumlarının öğrencilerin klinik uygulama deneyimlerini önemli derecede etkilediği açıklanmaktadır (Hsu et al., 2018; Jack et al., 2018). Öğrenciler hemşirelik uygulamalarını deneyimlerken yalnızca hemşirelik becerilerini geliştirmez bir de gerçek klinik ortamda hemşirelik mesleğini anlar ve algırlar. Eğitimciler öğrencilerin deneyimlerini ve bu deneyimleri

etkileyen faktörleri fark edebilirse, öğrencileri klinik uygulama boyunca destekleyebilir ve empati kurabilirler. Hoşgörülü bir ortam, eğitiminin açık tutumu sayesinde öğrenme en üst seviyede gerçekleşebilir (Hsu et al., 2018; Jeppesen et al., 2017; Kelton, 2014). Bununla birlikte geribildirim, öğrencinin öğrenme ve gelişimi için klinik uygulama sürecinin önemli bir parçasıdır (Adamson et al., 2018; Tuomikoski et al., 2019; Vae et al., 2018). Etkili mentorluk eğitim programlarının yapılması da eğitiminin iletişim özellikleri, geribildirim verme, klinik öğrenme çevresinin düzenlenmesine yol gösterici olabilir (Tuomikoski et al., 2019). Öğrencilerin değerlendirilmesi ve klinik öğrenmeyi destekleyici süreçleri kapsayan eğitimci eğitimleri ile gelişimi desteklenmelidir (Pitkänen et al., 2018; Tuomikoski et al., 2018). Mikkonen et al. (2020) tarafından beş Avrupa ülkesinde yürütülen bir araştırmada ise, eğitimcilerin esnek, sabırlı, adil, destekleyici, pedagojik yaklaşımı benimseyen ve motivasyonu artırıcı bireysel özelliklerinin öğrencilerin klinik deneyimlerini etkilediği saptanmıştır. Bu bağlamda; eğitiminin profesyonel tutum ve pozitif iletişim özellikleri sergilemesi ve geribildirim vermesinin öğrenciler ile güven ilişkisini güçlendireceği ve stresi azaltacağı ve öğrenmeyi destekleyeceği söylenebilir.

Klinik uygulamanın planlanması ile ilişkili faktörler: Klinik uygulamanın planlanmasının klinik deneyimler üzerine kritik bir rolü olduğu incelemeye alınan çalışmalarda ortaya konulmuştur. Türkiye’de hemşirelik eğitim programları kuramsal dersler, laboratuvar uygulamaları ve klinik uygulamaları içermektedir. Hemşirelik Ulusal Çekirdek Eğitim Programı (HUÇEP), ulusal çapta hemşirelik eğitiminin standartlara göre sürdürülmesine yönelik “Hemşirelik Lisans Programı Ulusal Yeterlikleri” belirlenmiştir (HUÇEP, 2014). Hemşirelik eğitimi ile ilgili ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler gereğince eğitim süresinin en az %50’si klinik uygulamalardan oluşmak zorundadır. Öğrenciler, genellikle, hemşirelik eğitiminin ilk yılından itibaren klinik uygulama alanlarında hemşirelik uygulamalarını deneyimlerler (Hemşirelik Lisans Eğitimi Çalıştay Sonuç Raporu, 2017). Eğitiminin sayısının planlanmasında, Ulusal düzeyde öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının azaltılmasına yönelik eylemler pozitif yönde etkileyecektir. Bununla birlikte, klinik uygulama öncesi oryantasyon programlarının uygulanması, ödev ve değerlendirme süreçlerine yönelik klinik rehberlerin hazırlanması ve uygulama öncesi öğrenciler ile paylaşılması

önemlidir. Bir diğer önemli nokta ise; klinik uygulamalar ile kuramsal eğitim arasındaki boşluğun doldurulmasına yöneliktir. Kuramsal derslerde aktarılan kanıt temelli bilgi ve uygulamaların klinik uygulamalara yansıtılması nitelikli hemşirelik bakımı için esansiyeldir. Aynı zamanda, öğrencilerin bilgilerini uygulamaya yansıtabilecekleri bakım ortamlarının oluşturulması nitelikli hemşirelik eğitiminin kritik bir bileşenidir (Greenway et al., 2019; Kelton, 2014). Bu bağlamda, klinik-okul iş birliğinin artırılması, klinikte çalışan hemşirelerin güncel bilgi ve uygulamalara ulaşması ve mezuniyet sonrası hizmet içi eğitimlerin desteklenmesine gereksinim vardır.

İncelemeye alınan iki çalışmada ise kuramsal ders saati ile klinik uygulama öncesi alınan laboratuvar derslerinin verimliliğinin klinik uygulama deneyimlerini etkilediği belirtilmiştir (Atay ve Yılmaz, 2011; Karabulut ve Ulusoy, 2008). Bir diğer çalışmada da öğrenciler klinik uygulama sürelerini yetersiz bulduğunu ifade etmiştir. Öğrenci ile birebir uygulama eğitimlerinin yapılması, vaka/senaryo çalışmaları, simülasyon uygulamalarını içeren teknoloji destekli laboratuvar uygulamaları verimliliği artıracak, öğrencilerin kliniğe hazır olmalarını sağlayacak ve stres düzeylerini azaltacaktır (Jeppesen et al., 2017; Melincavage, 2011; Parker and Grech, 2018). Kuramsal ve uygulama ders saatlerinin gözden geçirilmesi, laboratuvar derslerinin verimliliğinin artırılması önemlidir. Bu doğrultuda, okullarda fiziksel ve teknolojik alt yapıların güçlendirilmesi, öğretim elemanı sayısının planlanmasında araştırma verilerinin dikkate alınması önerilebilir.

Eğitim- öğretimin planlanmasına ilişkin bir diğer konu da benimsenen eğitim modelidir. Bu derlemede incelenen bir çalışmada entegre eğitimin öğrencilerin kaygı ve stres düzeyini artırdığı ifade edilmiştir (Karagözoğlu et al., 2014). Eğitimcilerden eğitim yöntemlerini geliştirmeleri, alanlarına özgü teknolojik ve bilimsel gelişmeleri takip etmeleri beklenmektedir (Admi et al., 2018; Pearsey ve Draper 2008; Yang, 2013; Günay ve Kılınç, 2018). Bu doğrultuda, yeni yayınlanan bir sistematik derleme ve meta-analiz çalışmasında, uygulamada işbirlikçi öğrenme modelinin klinik eğitimde kullanılmasının öğrencinin gelişimine önemli katkılar sağlayacağı ve daha fazla çalışma yapılması gerektiği belirtilmiştir (Williamson et al., 2020). Yine, bir başka derlemede klinik eğitimde çeşitli modellerin olduğu, ancak herhangi bir modelin başarısının geçerlik, güvenilirlik ve sürdürülebilirliğe bağlı olduğu ifade edilmiştir (Forber et al., 2016). Farklı klinik eğitim

modellerinin incelenmesi, benimsenen eğitim modelinin çok yönlü ele alınması, öğrenci merkezli olması ve görüşlerinin dikkate alınması, etkinliğinin karşılaştırmalı araştırmalar ile test edilmesi önerilebilir.

Klinik uygulama çevresi ile ilişkili faktörler: Bu araştırmada incelenen bütün çalışmalarda; ortamın bilinmezliği, fiziksel olanaklar, malzeme/ekipman temini, ekip üyelerinin tutum davranışlarını içeren klinik ortamın özellikleri, hasta ve yakınlarının tutum ve davranışları, öğrencilere sorumluluk alanları dışında görevler verilmesi gibi birçok değişkenin klinik uygulama sürecini etkilediği saptandı. Hemşirelik eğitiminin önemli bir bölümü klinik ortamlarda sürdürülmektedir. Bu ortamlar; sağlık hizmetlerinin aktif olarak sürdürüldüğü, birden fazla disiplinin bir arada çalıştığı, çok boyutlu karmaşık sistemlerdir. Bu sistemler öğrenciler tarafından çok yönlü bir etkileşim süreci olarak algılanır. Yabancı bir klinik çevrenin, öğrenciler için yeni bir ortam olduğu, onların korku, gerilim ve çatışma gibi çok karmaşık duygular hissedebileceği unutulmamalıdır (Chesser-Smyth, 2005; Melincavage, 2011). Yapılandırılmış ve destekleyici klinik öğrenme atmosferi pozitif deneyimler için hayatidir (Croxon and Maginnis, 2019; Ekstedt et al., 2019; Jeppesen et al., 2017). Negatif öğrenme çevresi öğrencinin profesyonel kimlik gelişimini etkiler (Hsu et al., 2018). Pearcey ve Draper (2008) tarafından yapılan araştırmada hemşirelik öğrencilerinin beklentileri ile gerçek çalışma alanı uyumunda şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşadığı sonucuna vardı. Chesser-Smyth (2005) klinik personelin ilk gün öğrencileri sıcak bir yaklaşımla karşılaşmasının öğrencilerin özsaygısı ve iyilik hissinde olumlu etki gösterdiğini rapor etmiştir. Çevresel ve ilişkili diğer boyutlar, etkili klinik öğrenme çevresinin yapılandırılmasında en önemli konudur. Destekleyici ilişkilerin geliştirilmesinde klinik ortama oryantasyon en temel boyutudur (Mikkonen et al., 2020).

Hasta güvenliği kaliteli hemşirelik eğitiminin ayrılmaz bir parçasıdır ve iyi bir klinik çevre, öğrencilerin hasta güvenliği tutumlarını da etkileyen temel bir değişkendir (Noviyanti et al., 2018). Bu bakış açısı ile, yapılandırılmış bir klinik çevrede, etkili klinik uygulamaların aynı zamanda bir hasta güvenliği konusu olduğu dikkate alınmalıdır. Bu bilgiler ışığında, klinik alanın bir eğitim ortamı olarak hazırlığı, klinik uygulama ile kuramsal bilgi arasındaki bağın kurulması, öğrencilerin klinik ortamda görev ve sorumluluk alanlarının tanımlanması ve sağlık ekibi üyeleri,

hastalar ile iş birliğinde eğitimcinin kolaylaştırıcı olması pozitif deneyimleri artıracaktır.

Sınırlılıklar

Bu çalışmanın sınırlılıklarından bir tanesi yalnızca Türkiye’de yapılmış nicel çalışmaları kapsayan bir derleme olmasıdır. Diğer bir sınırlılık ise; sınırlı sayıda çalışma olması nedeni ile metodolojik kalitesine bakılmaksızın yalnızca dahil etme/dışlanma kriterleri doğrultusunda hemşirelik öğrencilerinin klinik deneyimlerine odaklanan bütün çalışmaların incelemeye dahil edilmesidir. Ancak araştırmacılar incelemeye dahil edilen çalışmaların bilgi içeriği ve amacını inceleyerek, derlemeye katkı sağlayacağını düşündüğü çalışmaları dahil etmiştir. Taramaların belirtilen veri tabanları ve anahtar kelimeler ile yapılması, bunların dışındaki çalışmalara ulaşılamaması ve incelemenin Türkçe ve İngilizce dilindeki çalışmaları kapsamaması diğer sınırlılıklardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Klinik öğrenme hemşirelik eğitiminin hayati bir parçasıdır (Forber et al., 2016). Ancak bu inceleme kapsamında ele alınan çalışmaların sonuçları öğrencilerin klinik uygulamalar sırasında pek çok sorun ile karşılaştıkları ve bu durumun klinik öğrenme süreçleri ile deneyimlerini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Bu bulgular doğrultusunda, eğitim-öğretimin planlanmasında kurumsal ve ulusal düzeyde, ulusal sağlık sistemi ile uyumlu eğitim modellerinin adapte edilmesi ve etkileyen değişkenlerin elimine edilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi gereklidir. Öğrencilerin deneyimlerini etkileyen bireysel özelliklerin tanımlanması, onlar ile ilişkilerde pedagojik yaklaşımlar ile bireyselleştirilmiş iş birliğinin benimsenmesi, eğitimcinin yeterliliklerinin artırılması, destekleyici klinik çevrenin oluşturulması, kliniğe hazırlık süreçlerinde teknoloji destekli laboratuvar uygulamalarının yapılması önerilebilir. Kanıt temelli araştırmalar ile öğrencilerin klinik deneyimlerini etkileyen faktörler incelenmelidir.

KAYNAKLAR

- Açıksöz, S., Uzun, Ş. & Arslan, F. 2016. Assessment of relationship between nursing students' self-efficacy and levels of their anxiety and stress about clinical practice. *J of Gülhane Med*, 58, 129-135.
- Adamson, E., King, L., Foy, L., Mcleod, M., Traynor, J., Watson, W. & Gray, M. 2018. Feedback in clinical practice: enhancing the students' experience through action research. *Nurse Education in Practice*, 31, 48-53.
- Admi, H., Moshe-Eilon, Y., Sharon, D. & Mann, M. 2018. Nursing students' stress and satisfaction in clinical practice along different stages: A cross-sectional study. *Nurse Education Today*, 68, 86-92.
- Akpınar, A., Teskereci, G. & Yangın, H. B. 2016. Comparing student nurses' thoughts and experience by gender before and after women's health and gynecological nursing clinical practice. *J of Anatolian Nursing And Health Sciences* 19, 1-8.
- Aktaş, Y. Y. & Karabulut, N. 2016. A survey on turkish nursing students' perception of clinical learning environment and its association with academic motivation and clinical decision making. *Nurse Educ Today*, 36, 124-8.
- Andersson, P. L. & Edberg, A.-K. 2012. Swedish nursing students' experience of aspects important for their learning process and their ability to handle the complexity of the nursing degree program. *Nurse Education Today*, 32, 453-457.
- Arabacı, L. B., Korhan, E. A., Tokem, Y. & Torun, R. 2015. Nursing Students' anxiety and stress levels and contributed factors before-during and after first clinical placement. *Journal of Hacettepe University Faculty of Nursing*, 2, 1-16.
- Atay, S. & Yılmaz, F. 2011. The First stress levels of the students of vocational higher school of health. *J of Anatolian Nursing and Health Sciences*, 14, 32-37.
- Bayar, K., Çadır, G. & Bayar, B. 2009. Determination Thought and anxiety levels of nursing students intended for clinical practice. *Taf Preventive Medicine Bulletin*, 8, 37-42.
- Bilgin, H., Özcan, N.K., Tulek, Z., Kaya, F., Boyacioglu, N. E., Erol, O., Arguvanli Coban, S., Pazvantoglu, O. & Gumus, K. 2016. Student nurses' perceptions of aggression: an exploratory study of defensive styles, aggression experiences, and demographic factors. *Nurs Health Sci*, 18, 216-22.
- Bulut, A. & Çelik, G. 2019. Comparison of nursing first class students in terms of anxiety and sleep before and after the first clinical practice. *J of Health Science Faculty of Adıyaman University*, 5, 1675-1687.
- Çelebioglu, A., Akpınar, R. B., Küçükoğlu, S. & Engin, R. 2010. Violence experienced by turkish nursing students in clinical settings: Their emotions and behaviors. *Nurse Educ Today*, 30, 687-91.
- Chesser-Smyth, P. A. 2005. The Lived experiences of general student nurses on their first clinical placement: A phenomenological study. *Nurse Education in Practice*, 5, 320-327.
- Croxon, L. & Maginnis, C. 2009. Evaluation Of Clinical Teaching Models For Nursing Practice. *Nurse Educ Pract*, 9, 236-43.
- Ekstedt, M., Lindblad, M. & Lofmark, A. 2019. Nursing students' perception of the clinical learning environment and supervision in relation to two different supervision models - a comparative cross-sectional study. *Bmc Nurs*, 18, 49.
- Eswi, A. & El Sayed, Y. 2011. The experience of egyptian male student nurses during attending maternity nursing clinical course. *Nurse Educ Pract*, 11, 93-8.
- Evgin, D., Çalışkan, Z. & Caner, N. 2017. Anxiety levels and strategies for coping with stress of nursing students at health college before clinical practice. *J of Health Science Institution of SDU*, 8, 22-28.
- Fındık, U.Y., Özbaş, A., Çavdar, I., Topcu, S.Y., & Onler, E. 2015. Assessment of nursing students' stress levels and coping strategies in operating room practice. *Nurse Educ Pract*, 15, 192-5.
- Forber, J., Digiacomio, M., Carter, B., Davidson, P., Phillips, J. & Jackson, D. 2016. In pursuit of an optimal model of undergraduate nurse

- clinical education: An integrative review. *Nurse Educ Pract*, 21, 83-92.
- Greenway, K., Butt, G. & Walthall, H. 2019. What is a theory-practice gap? An exploration of the concept. *Nurse Educ Pract*, 34, 1-6.
- Günay, U. & Kılınc, G. 2018. The transfer of theoretical knowledge to clinical practice by nursing students and the difficulties they experience: A qualitative study. *Nurse Educ Today*, 65, 81-86.
- Ha, J.-Y., Kim, S.-H., Choi, H.-Y. & Ahn, Y.-M. 2015. The practical experience of male nursing students in obstetrics. *Advanced Science And Technology Letters*, 103, 232-235.
- Hacıhasanoğlu, R., Karakurt, P., Yılmaz, S. & Yıldırım, A. 2008. The determination of anxiety levels as to clinic practice of the first class students of the health collage's students. *J of Nursing School of Ataturk University*, 11, 69-75.
- Hemşirelik Lisans Eğitimi Çalıştayı Sonuç Raporu, 2017. http://www.hemed.org.tr/images/stories/Hemsirelik_Lisans_Egitimi_Calistayi_Sonuc_Raporu.pdf Erişim: 05.05.2020
- Holmlund, K., Lindgren, B. & Athlin, E. 2010. Group supervision for nursing students during their clinical placements: Its content and meaning. *Journal of Nursing Management*, 18, 678-688.
- Hsu, P.-L., Wang, H.-H., Eng, C.-J. & Yang, M.-S. 2018. Student nurses' transformation process during a clinical practicum in a two-year bachelor's program. *Collegian*, 25, 435-440.
- Huçep 2014. Nursing National Core Training Program (Hemşirelik Ulusal Çekirdek Eğitim Programı- Huçep). <http://www.hemed.org.tr/images/stories/hu-cep-2014-pdf.pdf> Erişim: 05.05.2020
- İbrahimoglu, Ö., Mersin, S. & Saray Kılıç, H. 2019. Nursing education curriculum and learning outcomes. *Journal of Higher Education & Science*, 9, 12-16.
- Jack, K., Hamshire, C., Harris, W. E., Langan, M., Barrett, N. & Wibberley, C. 2018. "My mentor didn't speak to me for the first four weeks": Perceived unfairness experienced by nursing students in clinical practice settings. *J Clin Nurs*, 27, 929-938.
- Jeppesen, K. H., Christiansen, S. & Frederiksen, K. 2017. Education of student nurses - A systematic literature review. *Nurse Educ Today*, 55, 112-121.
- Jonsén, E., Melender, H.-L. & Hilli, Y. 2013. Finnish and swedish nursing students' experiences of their first clinical practice placement—A Qualitative Study. *Nurse Education Today*, 33, 297-302.
- Karabulut, S. D. & Ulusoy, M. F. 2008. Students' views on clinical practice of fundamentals of nursing course. *Journal of Health Science Faculty*, 15, 26-40.
- Karaca, A., Yildirim, N., Ankarali, H., Açikgöz, F. & Akkuş, D. 2017. Perceived level of clinical stress, stress responses and coping behaviors among nursing students. *Journal of Psychiatric Nursing*, 17, 32-39.
- Karadağ, G., Kayaaslan, H., Kılıç, S., Ovayolu, N. & Ovayolu, O. 2013. Difficulties encountered by nursing students in practices and their views about nurses. *Taf Preventive Medicine Bulletin*, 12, 665-672.
- Karagözoğlu, Ş., Özden, D., Türk, G. & Yildiz, F. T. 2014. Anxiety, stress levels experienced by nursing students studying in the classical and integrated curriculum in their first clinical practice and some affecting factors. *Electronic J of September 9th University Nursing Faculty*, 7, 266-274.
- Karaöz, S. 2013. General overview of clinical evaluation in nursing education: challenges and recommendations. *Electronic J of September 9th University Nursing Faculty* 6, 149-158.
- Kelton, M. F. 2014. Clinical coaching--An innovative role to improve marginal nursing students' clinical practice. *Nurse Educ Pract*, 14, 709-13.
- Kesgin, M. T., Bilgin, N. Ç. & Ayhan, F. 2018. Opinions of nursing students about clinical practice: general practice course. *Social Sciences Studies Journal*, 4, 3805-3816.
- Kol, E. & Ince, S. 2018. Determining the opinions of the first-year nursing students about clinical practice and clinical educators. *Nurse Educ Pract*, 31, 35-40.

- Levett-Jones, T., Pitt, V., Courtney-Pratt, H., Harbrow, G. & Rossiter, R. 2015. What are the primary concerns of nursing students as they prepare for and contemplate their first clinical placement experience? *Nurse Educ Pract*, 15, 304-9.
- Liang, H. F., Wu, K. M., Hung, C. C., Wang, Y. H. & Peng, N. H. 2019. Resilience enhancement among student nurses during clinical practices: a participatory action research study. *Nurse Educ Today*, 75, 22-27.
- Mckenna, B. G., Smith, N. A., Poole, S. J. & Coverdale, J. H. 2003. Horizontal violence: Experiences of registered nurses in their first year of practice. *Journal of Advanced Nursing*, 42, 90-96.
- Melincavage, S. M. 2011. Student nurses' experiences of anxiety in the clinical setting. *Nurse Educ Today*, 31, 785-9.
- Mikkonen, K., Merilainen, M. & Tomietto, M. 2020a. Empirical model of clinical learning environment and mentoring of culturally and linguistically diverse nursing students. *J Clin Nurs*, 29, 653-661.
- Mikkonen, K., Tomietto, M., Cicolini, G., Kaucic, B. M., Filej, B., Riklikiene, O., Juskauskienė, E., Vizcaya-Moreno, F., Perez-Canaveras, R. M., De Raeve, P. & Kaariainen, M. 2020b. Development and testing of an evidence-based model of mentoring nursing students in clinical practice. *Nurse Educ Today*, 85, 104272.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., Altman, D., Antes, G., Atkins, D., Barbour, V., Barrowman, N. & Berlin, J. A. 2009. Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The prisma statement (Chinese Edition). *Journal of Chinese Integrative Medicine*, 7, 889-896.
- Moher, D., Shamseer, L., Clarke, M., Ghersi, D., Liberati, A., Petticrew, M., Shekelle, P. & Stewart, L. A. 2015. Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (Prisma-P) 2015 statement. *Systematic Reviews*, 4, 1-9.
- Noviyanti, L. W., Handiyani, H. & Gayatri, D. 2018. Improving the implementation of patient safety by nursing students using nursing instructors trained in the use of quality circles. *Bmc Nurs*, 17, 53.
- Parker, B. A. & Grech, C. 2018. Authentic practice environments to support undergraduate nursing students' readiness for hospital placements. A new model of practice in an on campus simulated hospital and health service. *Nurse Educ Pract*, 33, 47-54.
- Pearcey, P. & Draper, P. 2008. Exploring clinical nursing experiences: Listening to student nurses. *Nurse Education Today*, 28, 595-601.
- Peixoto, D. S. M. & André, T. 2017. Critical thinking of nursing students in clinical teaching: An integrative review. *Revista De Enfermagem Referência*, 4, 125-138.
- Pitkanen, S., Kaariainen, M., Oikarainen, A., Tuomikoski, A. M., Elo, S., Ruotsalainen, H., Saarikoski, M., Karsamanoja, T. & Mikkonen, K. 2018. Healthcare students' evaluation of the clinical learning environment and supervision - A cross-sectional study. *Nurse Educ Today*, 62, 143-149.
- Polat, Ş., Ayyıldız Erkan, H., Çınar, G. & Doğrusöz, L.A. 2018. Opinions of student nurses practicing clinical practice in a university hospital. *Journal of Health and Nursing Management*, 5, 64-74.
- Sun, F.-K., Long, A., Tseng, Y. S., Huang, H.-M., You, J.-H. & Chiang, C.-Y. 2016. Undergraduate student nurses' lived experiences of anxiety during their first clinical practicum: A phenomenological study. *Nurse Education Today*, 37, 21-26.
- Taşcı, K. 2006. Nursing students' evaluation of their maternity and women's health nursing class clinical practice. *J of Anatolian Nursing and Health Sciences*, 9, 52-61.
- Taşdelen, S. & Zaybak, A. 2013. The Determination the level of stress of nursing students during their first clinical experience. *J of Florence Nightingale*, 21, 101-106.
- Taştekin, A., Türkdönmez, B., Güler, M., Yılmaz, A. & Erşahan, T. 2016. Related factors and satisfaction levels of nursing students in clinical settings. *J of Florence Nightingale*, 21, 24-29.
- Tuomikoski, A. M., Ruotsalainen, H., Mikkonen,

- K., Miettunen, J., Juvonen, S., Sivonen, P. & Kaariainen, M. 2020. How mentoring education affects nurse mentors' competence in mentoring students during clinical practice - A quasi-experimental study'. *Scand J Caring Sci*, 34, 230-238.
- Tuomikoski, A. M., Ruotsalainen, H., Mikkonen, K., Miettunen, J. & Kaariainen, M. 2018. The competence of nurse mentors in mentoring students in clinical practice - a cross-sectional study. *Nurse Educ Today*, 71, 78-83.
- Tzeng, Y.-L., Chen, J.-Z., Tu, H.-C. & Tsai, T.-W. 2009. Role strain of different gender nursing students in obstetrics practice: A comparative study. *Journal of Nursing Research*, 17, 1-9.
- Vae, K. J. U., Engstrom, M., Martensson, G. & Lofmark, A. 2018. Nursing students' and preceptors' experience of assessment during clinical practice: A multilevel repeated-interview study of student-preceptor dyads. *Nurse Educ Pract*, 30, 13-19.
- Wang, A. H., Lee, C. T. & Espin, S. 2019. Undergraduate nursing students' experiences of anxiety-producing situations in clinical practicums: A Descriptive survey study. *Nurse Educ Today*, 76, 103-108.
- Williamson, G. R., Plowright, H., Kane, A., Bunce, J., Clarke, D. & Jamison, C. 2020. Collaborative learning in practice: A systematic review and narrative synthesis of the research evidence in nurse education. *Nurse Educ Pract*, 43, 102706.
- Yang, J. 2013. Korean nursing students' experiences of their first clinical practice. *Journal of Nursing Education and Practice*, 3, 128-138.